

Adalékok a Hajdú-Bihar megyei olvasókörök 1900 és 1944 közötti történetéhez (3.)

Paraszt-olvasókörök

A XX. század első éveiben fellendülés mutatkozott a paraszti- és agrárszocialista olvasókörök működésében a mai Hajdú-Bihar megye területén. E folyamattal párhuzamosan már a XIX. század utolsó negyedétől kezdve — a századfordulóhoz közeledve — erős polarizálódás is megfigyelhető.

1902-ben Bihardiószegen, 1905-ben Debrecenben, Nádudvaron alakult *agrárszocialista* olvasókör. Paraszti-olvasókörök jöttek létre a terület valamennyi nagyobb településén: az Alsóutcai Függetlenségi és 48-as Olvasóegylet (1895) Balmazújvárosban; ugyanott a Földművelő Egylet (1901); a Függetlenségi Olvasókör (1902) Nádudvaron; majd a Gazdakör (1909) ugyancsak Balmazújvárosban. (Az említettek mellett még Hajdúböszörményben, Hajdúnánáson, Hajdúszoboszlón, Püspökladányban és más településeken is.) Több helyen, mint például Hajdúböszörményben a parasztságot is tömörítő olvasóköröket *polgári* jelzővel illeték. Ilyen volt a Szekeres utcai Polgári Olvasókör (1902), a Temető utcai Polgári Olvasókör (1903), a Fehértói utcai Polgári Olvasókör (1903), a Szoboszló utcai Polgári Olvasókör (1904), a Debrecen utcai Polgári Olvasókör (1905) és az Újváros utcai Polgári Olvasókör (1905)... Egy-egy helységben két-három olvasókör is működött tehát, a nagyobb településeken (járási székhelyek, hajdúvárosok) számuk a 6–10-et is elérte.

Agrárszocialisták — radikális szellem

A többségükben e század elején alapított paraszti-olvasókörök és az olvasókör-jellegű egyletek működésében így az alapítástól kezdődően többféle irányzat is megfigyelhető az említett differenciálódási folyamatban. A parasztság legszegényebb és legöntudatosabb rétege a földmunkásokkal együtt önálló körökbe igyekezett tömörülni: az *agrárszocialista olvasókörökbe*. Ezek a körök (Balmazújvárosi Földművelő Egylet, Bakonszegi Földművelő Munkások Önképző Egyesülete, Csókmói Földművelő Munkásegylet stb.) az első világháborúig kisebb-nagyobb megszaktításokkal radikális szellemben működtek, s az „önmivelés” mellett *tudatosan politizáltak* is. Köreikben, egyle-

teikben megtalálhatók voltak a kor haladó szellemű lapjai, például a Földművelő, a Magyar Köztársaság, a Népszava, az Úttörő, a Világ, a Világszabadság. Könyvállományukat az értelmes, korszerű, a jövőbe mutató, jó olvasmányok képezték: Marx, Engels magyar nyelven megjelent művei, Voltaire, Rousseau kötetei, Ady Endre, Ignóty, Révész Béla, Várnai Zseni alkotásai. Mellettük sorakoztak a magyar szociáldemokrácia és a polgári radikalizmus legjelesebb képviselőinek kötetei: Jászi Oszkár, Fényes Samu, Kunfi Zsigmond, Szende Pál, Kovács Gábor, Wolfner Pál könyvei...

Jól példázza ezeknek a köröknek a működését az 1901-ben alakult Balmazújvárosi Földművelő Egylet. („Adalékok Hajdú-Bihar megye paraszti olvasóköreinek és népkönyvtárainak történetéhez, különös tekintettel Balmazújvárosra 1867—1914.” — *Lányi Mária* egyetemi hallgató tudományos diákköri dolgozata. Adatanyagát a Debreceni Állami Levéltárával egyetemben felhasználta a szerző.) Az egylet 1905-ben 1200 földmunkás anyagi hozzájárulásából már saját helyiséghez is jutott. Fényes Samu több tanulmányában is foglalkozott e kör működésével. Egyik, 1909-ben írt munkájában ezeket írta: „És valósággal mőhőn áhítják a tudást és a betűt. A szervezeteknek van saját, tágas helyiségük... Itt rendezik időnként a bállokát a könyvtár gyarapítására. Valósággal falják a nyomtatott betűt s hetenként vitaesteket rendeznek. A községi előjáróknak szálla a szemében ez az egylet, ezek a felolvasások és viták, de hennentő működésük abban merül ki, hogy 20—30 kérelemre sem engedik meg egy-egy népgyűlés megtartását.” (Balmazújvárosi kultúrkép = Huszadik Század, 1909. 289—293. l.) Veres Péter, aki 1919. januárjában lett tagja az egylet könyvvásárló bizottságának, sok hiteles adalékkal szolgál a kör működésére vonatkozóan, amelyhez hasonló szellemben tevékenykedtek a terület többi agrárszocialista olvasókörei is. (Falusi krónika, 1956. Magvető — Legyenek az olvasókörök a társasélet otthonai. = Művelt Nép. 1953. IX. 22—23. l. — Olvasó munkások között. = Élet és Irodalom. 1969. 18. sz. — Számadás 1963. Szépirodalmi. — Lásd továbbá a Könyvtáros 1978/4. számát is.) Pél-

dául olyan kérdésekről beszélgettek, vitatkoztak, hogyan lehetne a jövő társadalmát felépíteni. Ezek az egyletek segítették és vezették a földmunkások és a szegényparasztság bérharcait, és segítettek az ellenzéki képviselőket a választási harcokban. A két világháború között legtöbbször működését beszüntették, így a Balmazújvárosi Földmívelő Egyletét is, egy 1932-ben megszervezett tüntetés miatt.

Az „arany középut” politikája

A *függetlenségi és polgári jelzõt* nevükben gyakran viselő Hajdú-Bihar megyei paraszt-olvasókörök már korántsem voltak olyan egységesek, és nem is működtek olyan radikális szellemben, mint az agrárszocialista olvasókörök. Megosztottságuk — amelyet a hivatalos kormányzat többféle módon is elősegített — megakadályozta egységes fellépésüket. Így a 48-as hagyományokhoz való ragaszkodásuk legtöbbször kimerült abban, hogy egyleteikbe — a Magyar Hírlap, a Friss Újság, a Tolnai Világlapja, a Mátyás Diák (élclap) mellett — ellenzéki lapokat is járattak. Kitzűzött céljuk a „hazafiság kultiválása”, amely a legtöbb esetben — különösen a két világháború között — a március 15-i és az október 6-i istentiszteleteken való közös részvételből s az azokat követő közös ünnepi ebédekből, illetve vacsorákból állt. A Balmazújvárosi német településrész Kossuth nevét viselő, 1905-ben alakult olvasókörében például az „arany középut” politikáját folytatták, s amikor a kör egyik tagja, Lajter Imre 1907-ben szervezkedésre, politizálásra szólította fel társait, az elnök — a jegyzőkönyv tanúsága szerint — „meggyőző, szép beszédében bírta más állásfoglalásra őt és követőit”.

Az ugyancsak 1905-ben alakult Balmazújvárosi Olvasó Nép körben lojális szellem uralkodott. Könyvanyaga pedig — Veres Péter szerint — „csupa ócskaságot”, „a jámbor népek való dilettáns irodalmat és valláserkölcsi gezemicét” tartalmazott. (Lásd a *Művelt Nép* említ-

tett számában megjelent írást.) Vagyis a fellazulás folyamata már a XX. század első negyedében ugyanúgy megindult a paraszt-olvasókörök többségében is, mint a debreceni világi és felekezeti olvasókörben.

Egyfajta polarizálódási folyamattal találkozunk tehát, mégpedig a vagyoni, szociális és politikai megosztás szerint. Ezért is volt több olvasókör egy-egy településen. Am ezzel a spontán differenciálódási folyamattal szemben állt a hivatalos kormányzat politikája, amely kimondta, hogy települési elvek szerint segíti szerveződni a különböző vagyoni helyzetű és felfogású rétegek köreit. (Hajdúböszörményben az utcák szerinti olvasókörök, Balmazújvárosban a német származásúak, de különböző vagyoni helyzetűek köre stb.) Egyfelől tehát az olvasókörök tagsága homogén volt, azonos politikai és művelődési célokkal, így egymást nem „fertőzték”, másfelől a hivatalos politika igyekezett megosztottságukat saját céljai érdekében felhasználni.

Az első világháborúig mégis inkább az azonos felfogás és vagyoni helyzet alapján való csoportosulás a jellemző. Gyakoriak voltak az olyan esetek, amikor az egyik olvasókör ellenében alapították a másikat. Például Furtán, ahol a református olvasókör megalakulása után hozták létre a római katolikus olvasókört, a felekezeti sovinizmus nagymértékben érvényesült. Ha egy református legény például katolikus lánynak akart udvarolni (vagy fordítva), sokszor bizony megkésették érte. Már a XIX. század végén és a századfordulón, a Függetlenségi Párt jobbratolódája következtében az olvasókör baloldaliabb elemei több helyen kiváltak, és új olvasóköröket alapítottak. Ez történt például Hajdúnánáson, ahol már 1894-ben a Polgári Olvasókörbe tömörült a Függetlenségi Olvasókör egy része.

A két világháború között azután főképpen a felekezeti és polgári-paraszt olvasókörök végekké feladták azt a csekély „rebellis” szellemiségüket is, amire a korábbiakban egy részük olyan büszke volt. A körök tartalmilag egyre inkább üressé váltak, s a valláserkölcsi szellemben való nevelés és a szórakoztatási igények kiszolgálói lettek, majd ők is sovinizsra, irredenta jelszavak hangoztatóivá degradálódtak. Kis hányaduktól eltekintve népszínműves, gicces, bazári darabok előadásában jeleskedtek, a fiatalok báli duhajkodásban, verekedésekben éltek ki magukat, az idősebbek körében pedig egyre általánosabbá vált az olvasás helyett a kártyázás, amellyel párhuzamosan az egyleti helyiségek kártyabarlangokká süllyedtek.

Sz. Szabó László

